

Tartalom

Előszó.....	13
Petőfi S. János: Szövegkompozíció és jelentés Témák és megközelítések a szövegtani kutatásban	15
0. <i>Előszó</i>	17
1. <i>A nyelvészeti és a szemiotikai-textológiai kutatásról</i>	19
1.0. Bevezetés.....	19
1.1. Új irányzatok a nyelvészetben és a nyelvfilozófiában. (Generatív grammatika, univerzális grammatika, beszédaktus-elmélet)	19
1.1.0. Bevezető megjegyzés	19
1.1.1. John Lyons: <i>Einführung in die moderne Linguistik</i> . C. H. Beck, München, 1971. 538. – Eredetileg angolul: <i>Introduction to theoretical linguistics</i> . Camb- ridge University Press, London, 1969.....	20
1.1.2. Wolfgang Stegmüller: <i>Hauptströmungen der Gegenwarts-Philosophie. II.</i> Kröner, Stuttgart, 1975. <i>Kapitel I. Philosophien der Sprache</i> . [Chomsky, Mon- tague, Austin és Searle] 1-85	21
1.1.3. Danny D. Steinberg – Leon A. Jakobovits (szerk.): <i>Semantics an interdis- ciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology</i> . Cambridge University Press, London, 1971. 603.....	23
1.1.4. Donald Davidson – Gilbert Harman (szerk.): <i>Semantics of natural lan- guage</i> . Reidel, Dordrecht, 1972. 769	25
1.1.5. John L. Austin: <i>How to do things with words. (The William James Lectures delivered in Harvard University in 1955.)</i> . Ed. by J. O. Urmson. Harvard Univer- sity Press, Cambridge, Mass., 1962. – Németül: <i>Zur Theorie der Sprechakte.</i> <i>Deutsche Bearbeitung von Eike von Savigny</i> . Reclam, Stuttgart, 1972. 166. – John R. Searle: <i>Speech acts. An essay in the philosophy of language</i> . Cambridge University Press, London, 1969. 203	26
1.1.6. Guido Küng: <i>Ontology and the logistic analysis of language. An enquiry into the contemporary views on universals</i> . Reidel, Dordrecht, 1967. 210. – Ere- detileg németül: <i>Ontologie und logistische Analyse der Sprache</i> . Springer, Wien,	

1963. – Wolfgang Stegmüller: *Hauptströmungen der Gegenwarts-Philosophie. II. Kröner, Stuttgart, 1975. Kapitel II. 3. Philosophische Logiken. 147-221.....26*

1.1.7. Karl-Otto Apel: *Analytic philosophy of language and the Geisteswissenschaften. [Foundation of Language, Supplementary Series, Volume 4.] Reidel, Dordrecht, 1967. 63. – Wolfgang Stegmüller: Hauptströmungen der Gegenwarts-Philosophie. Band II. Kröner, Stuttgart, 1975. Kapitel II. 2. Hermeneutik und Wissenschaftstheorie: Erklären und Verstehen nach Georg Henrik van Wright 103-146.....28*

1.2. Danyi Magdolna: *Nyelvészet, szöveg, interpretációelmélet Beszélgetés Petőfi S. Jánossal 1984-ben 30*

1.2.0. *1971-ben jelent meg (Frankfurtban) Petőfi S. János Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie. Grundfragen und Konzeptionen (Transzformációs grammatikák és egy ko-textuális szövegelmélet. Alapkérdések és koncepciók) című könyve, benne a generatív nyelvészet addigi eredményeinek elmélyült ismertetését nyújtva, s egyúttal korai megfogalmazását adva azoknak a szövegnyelvészeti kérdéseknek is, amelyek a szövegelméleti jelentéskutatás kiindulópontját képezték. A hetvenes évek szövegnyelvészeti és jelentéseméleti kutatásai egy sor olyan nyelvi tény nyelvészeti-szemantikai és logikai szemantikai értelmezését vállalták – a generatív mondatgrammatikák eredményeit is értékesítve –, amelyekre a mondatközpontú nyelvészeti kutatás objektíve nem vállalkozhatott. 30*

A kérdés – válasz párok:

1.2.1. *Egyetlen beszélgetés keretében illuzórikus lenne e kutatásokról egy részleteiben átfogó képet elvárnunk. Amire kérhettük Petőfi S. Jánost: vázolja – az adott szűk keretek között is a lehetséges teljességre törekedve – az általa és munkatársai által képviselt szövegelméleti kutatás alapvető elméleti célkitűzéseit, módszertani megalapozását, valamint eddigi eredményeit és soron következő feladatait.*

Mindenekelőtt azonban – dióhéjban – a maga életútját... 30

1.2.2. *Hogyan látja a – Chomsky utáni – nyelvtudomány helyzetét, problémáit, feladatait? Lehet-e reális igénye és van-e lehetősége a nyelv tudományának arra, hogy önmagát a nyelv vizsgálatában körülhatárolva, a grammatika tudományaként fejlődjön? Vagy épp a Chomsky-féle generatív grammatika által felvetett kérdések vezettek oda, hogy a figyelem homlokterébe a jelentés kérdéskomplexuma kerüljön, s ezzel párhuzamosan a nyelvtudomány interdiszciplináris tudománnyá váljék, beolvastva módszertanába más tudományok, elsősorban a formális logika és a filozófiai logikák metodológiai princípiumait? 31*

1.2.3. *Egységes jelentésemélettel még nem rendelkezünk. Önt idézem: „Jentés-vizsgálat címén a nyelvészet hosszú ideig kizárólag azzal a valamivel foglalkozott, amit jobb kifejezés híján „redukált fogalmi jelentés”-nek (az egyes nyelvi elemek között az adott nyelvben nyelvspecifikusan jelenlévő, fogalmi jelentésviszonyoknak) nevezhetünk. (...) Ha egy explicit nyelvelmélet felépítésére igényt tartunk, s erre igényt kell tartanunk, mert a nyelvészet elsősorban ezáltal vihető*

előbbre, önként adódik a referenciális jelentés vizsgálatának középpontba helyezése.” A felismert hiányérzetből egyes nyelvészek, így Benveniste is, azt a következtetést vonták le, hogy a nyelvtudomány tárgyát nem a nyelvi rendszerben adott konvencionális jelentésvizonyok vizsgálata, hanem egyedül a beszédben intencionálódó jelentés vizsgálata képezheti. Sarkítva: a jelentés hordozója egyedül a beszéd. Ez a szemlélet a laikus számára is igen vonzó lehet, ugyanakkor nem vezet-e ez a nyelvtudomány parttalanításához, másképp: a jelentés szubjektívizálásával a nyelvelmélet de Saussure előtti 'tudományos rendszer'-nélküliségéhez? A pragmatikus aspektusok, a kommunikációelmélet, a beszédaktus-elmélet bevonását az Ön tudományos szemlélete is nélkülözhetetlennek mutatja, anélkül azonban, hogy le kellene mondani a jelentés interszubjektív jellegének a vizsgálatáról! Miben foglalná össze az így felfogott nyelvelmélet tudományos rendszerének főbb princípiumait?.....33

1.2.4. Nyilván a pragmatikus aspektusokra is kiterjedő kutatásnak köszönhetjük a felismerést, hogy a jelentéskonstruálás nem mondat szinten, hanem a nyelvi szöveg kommunikációs viszonylatrendszerében történik. A természetes nyelv használata nem egymástól izolált mondatkonstrukciók – a konvenciókat igazoló vagy azoktól eltérő megnyilatkozások –, hanem a nyelvi konvenciókra támaszkodó szövegek létrehozását jelenti. Képesnek tudhatja-e magát a szövegelmélet egy egységes jelentéselmélet kidolgozására? 36

1.2.5. A szövegelméleti kutatáson belül Ön körvonalazott egy empirikusan motiváltnak és logika-irányultságúnak nevezett szövegelméletet: A Szövegstruktúra – Világstruktúra Elméletet. Kérem, ha ez egy interjú keretében lehetséges, vázolja ennek az elméletnek módszertani alapjait és felépítésének globális struktúráját. 39

1.2.6. A lexikográfiai kutatásnak a Szövegstruktúra – Világstruktúra Elmélet kidolgozásával kapcsolatban jelentős szerep jut. Újabb munkáiban a lexikonelmélet kérdései különösen előtérbe kerültek, nem függetlenül a Szövegstruktúra – Világstruktúra Elmélet módszertani alapjaitól, de mintegy egy önálló lexikonelmélet rendszerszerű megalapozásának az igényét is tartalmazva. Tanulmányai egy lexikonrendszer kidolgozását nélkülözhetetlennek mutatják a szöveginterpretálás kanonikus nyelvének (s ezáltal csaknem teljes elméleti instrumentáriumnak) kidolgozásához. Azt jelenti-e ez, hogy a lexikonrendszer kidolgozását a jelentéskutatás folyamatában tartja döntő fontosságú előfeltételnek, vagy azt is, hogy a lexikonrendszer magának a jelentéselméletnek a 'mag'-jaként tekintendő? Milyen szerepet játszik az Ön által hiányolt Minimális Lexikon a szövegelmélet és általában a jelentéselmélet kidolgozásában?.....44

1.2.7. Az irodalomtudomány annak idején rendkívül fontos ösztönzéseket kapott a strukturális nyelvészettől; gondoljunk csak az úgynevezett orosz formalista iskolára, a prágai iskolára, vagy Lotmanék 'funkcionalista formalizmusára'. Az ezeket az irányzatokat ért – pl. a hermeneutika felől jövő, vagy épp a marxista beállítottságú – bírálatokat nem tarthatjuk jogosulatlanoknak.

[Mint hogy a szakirodalom a Szövegstruktúra – Világstruktúra Elméletre a német nyelvű elnevezéséből – *Text-Struktur Welt-Struktur Theorie* – létrehozott betűkombinációval utal, a továbbiakban én is ezt az utalásmódot fogom használni.] Ha leegyszerűsítve is ugyan, de azt hiszem, mondható, hogy a TeWeST inst-

rumentáriumának célja, annak – kanonikus nyelven történő – leírása, hogy egy adott megnyilatkozás milyen feltételek között, milyen / melyik 'világra' vonatkozóan tartható igaznak vagy lehetségesnek. Ez, komplex tárgynyelvi (irodalmi) szövegek összefüggésében gondolkozva, úgy gondolom, azt is jelentheti, hogy – a 'szövegvilág' kompozicionális elrendezettségének kérdéseivel szoros összefüggésben – adott (specifikus) 'irodalmi lehetséges világok' szemantikai (poétikai) rendszere is feltárható és leírható a TeSWeST alkalmazásával.

Munkásságából sohasem hiányoztak irodalmi szövegek (elsősorban versek) felépítésére vonatkozó elemzések. Érzésem szerint a TeSWeST – ha egyelőre hipotetikus is – tudományosan megbízható alapokat kínál egy irodalmi szövegelmélet létrehozásához is. Hogyan látja ennek lehetőségét?..... 48

1.2.8. Eddigi válaszaiban a 'Szövegstruktúra – Világstruktúra Elmélet'-et úgy emlegette, mint egy átfogóbb szövegelmélet magját, valamint arról beszélt, hogy e szövegelmélet koncepciójának eddig elsősorban az egyes természetes nyelvektől független aspektusaival foglalkoztak. Kérem, vázolja röviden, mit tekint szövegelméleti kutatásuk soron következő feladatainak. 50

1.2.9. Köszönöm a beszélgetést, s még csak arra kérem, utaljon itt azokra a munkáira, amelyek, megítélése szerint leginkább reprezentálják jelentéselméleti kutatásaik különböző aspektusait. 52

1.3. Andor József: A szövegtan diszciplináris alapkérdéseiről és a szemiotikai textológia státusáról.

Elektronikus beszélgetés Petőfi S. Jánossal 2001-ben..... 54

[1.3.0. Bevezetés] 54

A kérdés – válasz párok:

[1.3.1. Pályád, tudományos érdeklődésed, kutató- és oktatómunkád mely állomásait tartod a legfontosabbaknak?]..... 54

[1.3.2. Meglátásod szerint mi lehet az oka annak, hogy a szövegtani diszciplinák markáns tudományos státusának, elfogadottságának ellenére a mai napig elmaradt azok elismerése az intézményes háttér tekintetében az őket nevükben is viselő egyetemi tanszékek alapításával?] 58

[1.3.3. Látható módon a diszciplína a vizsgálódás elméleti kereteit tekintve korántsem egységes. Mi a véleményed erről a sokrétűségről, az irányok, irányzatok, elnevezések sokféleségéről? Melyek azok, amelyek a szövegtan elméletét és gyakorlatát a leggyérteleműbb, a leghasznosabb módon gazdagítják, előre viszik?] 60

[1.3.4. Hogy látod a magad helyét a szövegtan fejlődéstörténetének különböző állomásait illetően, különös tekintettel a 20. század legvégére, illetve a 21. század elejére vonatkozóan, amikorra egyre határozottabban fogalmazódott meg részéről a szemiotikai szövegtan komplex, modell értékű kutatása. Hogyan foglalnád össze az általad képviselt szövegtani koncepció, modell lényegét, sajátosságait?] 63

- [1.3.5. A következőkben olyan kérdéseket szeretnék felvetni, amelyek az általad képviselt szövegtani modell sarkalatos pontjainak mondható fogalmakat, fogalomköröket illetik. Az 1998-ban megjelent – Benkes Zsuzsával közösen írt – művet olvasva, feltűnt nekem az, hogy ott a háromszintű normarendszer elemei (a konnexitás, kohézió és koherencia) közül az első név szerint nem szerepel, annak ellenére, hogy a körébe tartozó tényezőket részletesen tárgyaljátok ott is. Mi az oka annak, hogy A szöveg megközelítései c. könyvben, annak tárgymutatójából kimaradt ez a terminus?] 66
- [1.3.6. Véleményed szerint beszélhetünk-e a szöveg esetében mélyszerkezetéről, van-e a szövegnek ilyen szintje?] 68
- [1.3.7. Az egyes kompozicionális szinteken azonosított jelenségek viszonyainak tekintetében összefonódások, áttételek mutatkoznak / mutatkoznak a konnexitást, a kohéziót és a koherenciát reprezentációsán megvalósító elemek, tényezők között. Jól értem, értelmezem ezeket a viszonyokat a Te modelled keretei között?] 70
- [1.3.8. Miként vélekedsz a grice-i pragmatikai program, különösen az ún. együttműködési elv és az ahhoz kapcsolódó maximáknak a beépíthetőségéről rendszer keretei közé?] 71
- [1.3.9. Véleményed szerint hogyan kapnak a strukturális értelmező interpretáció folyamatában szerepet a különféle tudástípusok, különös tekintettel az enciklopédikus ismeretekre, de bizonyos mértékig a generikus, valamint az egyéni, ún. privát tudásra is, valamint a konceptuálisan, mentális struktúrákba rögzített keret-, háttér- és forgatókönyvekben tárolt ismeretekre?] 73
- [1.3.10. Én az általad mondottak alapján az enciklopédikus ismereteket a tezaurisztikusnak elképzelt rendszernyelvészeti, valamint a szövegnyelvészeti szótárkomponens között közvetítő, híd szerepet játszó, de egyúttal önálló státusú tudástípusnak, ismerethalmaznak vélem. Egyetértesz ezzel?] 74
- [1.3.11. Evezzünk most más vizekre. Hol látod az általad kidolgozott szövegtani koncepció keretei között létrehozott modell alkalmazhatóságát a zenei kommunikumok konstruálására és befogadására vonatkozóan? Jelenlegi ismereteink alapján milyen módon írható le, követhető a zenei szövegek architektónikája? Léteznek-e erre irányuló megközelítések, kísérletek?] 75
- [1.3.12. A zenei mediális összetevővel rendelkező multimediális szövegek mellett engem kíváncsisággal tölt el az, hogy milyen módon elemezhető a zenei kommunikáció, milyen fokon és jelleggel rejt magában a hangszeres zene a szövegiség jegyeit. Te hogy vélekedsz erről?] 77
- [1.3.13. Hadd kérdezzem meg, a zene mellett hogyan vélekedsz a tánc, elsősorban a balett hasonló keretek között történő vizsgálatáról, vizsgálhatóságáról?] 78
- [1.3.14. Arra kérlek, fejtsd ki gondolataidat kicsit bővebben arról, hogy mi módon utal a verbális nyelv és mi módon a tánc, valamint arról, hogy milyen balett

hozható létre a verbális szöveg első fokú (dominánsan betű szerinti) és milyen a másodfokú (dominánsan szimbolikus) interpretációja alapján.].....	79
[1.3.15. Hadd térjek még vissza egy kérdés erejéig a nyelvészethez. Hogy látod a korpusznyelvészet, vagy egyáltalán a korpusz alapú vizsgálat és a szövegtan kapcsolatát?]	80
[1.3.16. Nagyon fontosnak tartom, hogy szemléletmódodat és eredményeidet minél több hallgató ismerje meg a gyakorlatban az egyetemi alap-, valamint szakképzése folyamán egyaránt. De legalább ilyen fontosnak tartom azt is, hogy az anyanyelvi és idegen nyelvi tanári továbbképző programokban is lényeges helyet kapjanak nézeteid, modelled. Hogyan segíted Te az ilyen törekvéseket, s milyen eredményekről tudsz már beszámolni? Elsősorban a „hazai”, magyarországi helyzetre gondolok itt, de érdekelne a külföldön történő / történt hasznosítás eredményessége is.]	81
[1.3.17. Léteznek-e elképzelések vagy akár próbálkozások arra vonatkozóan, hogy az idegen nyelvek oktatásában is hasznosításra kerüljön a nevedhez fűződő szövegtani koncepció?]	83
[1.3.18. Hadd kérdezzem meg végül a 70 éves Petőfi S. Jánost: milyen kérdések foglalkoztatnak leginkább most, milyen terveid vannak a jövőre nézve?].....	83
[1.3.19. Zárószó.].....	85
1.4. Összefoglaló megjegyzések	86
2. A szövegkompozíció elemzéséről	87
2.0. Bevezetés	87
2.1. Kompozíció és „jelentés”	88
2.1.0. Elméleti bevezetés.....	88
2.1.1. Weöres Sándor Fughetta című verse kompozíciójának elemzése.....	89
2.1.2. Nemes Nagy Ágnes Jég című verse kompozíciójának elemzése.....	92
2.2. Szövegkompozíció makro- és mikroszinten. Metodológiai megjegyzések a kompozíció kohezív szerkezetének elemzéséhez (Példaszöveg: Örkény István <i>Halhatatlanság</i> című egypercese).....	95
2.2.0. Bevezetés	95
2.2.1. Terminológiai megjegyzések	95
2.2.2. Szövegek makrokompozíciójának kohezív szerkezete.....	97

2.2.3.	Az első fokú kompozícióegységek kohezív szerkezete	98
2.2.4.	Az első fokú kompozícióegységek elemi összetevőinek kohezív szerkezete	101
2.2.5.	A bekezdésnyi kompozícióegységek kohezív szerkezete	103
2.2.6.	Adalékok Örkény István „Halhatatlanság” című műve lineáris elrendezhetőségének vizsgálatához	103
2.2.7.	Összefoglaló megjegyzések.....	108
2.3.	A szövegkompozíció komplex elemzésének összetevői (Példaszöveg: Nemes Nagy Ágnes „Amikor” című írása	111
2.3.0.	Bevezetés	111
2.3.1.	A szövegkompozíció organizációformái	111
2.3.2.	Nemes Nagy Ágnes Amikor című szövegének textuális és inferenciális vehikuluma	112
2.3.3.	Verbális makrokompozícióegységek Nemes Nagy Ágnes Amikor című szövegében.....	113
2.3.4.	Nemes Nagy Ágnes Amikor című szövegének (kor)referenciális organizációja	113
2.3.5.	Nemes Nagy Ágnes Amikor című szövegének vertikális kompozíciós organizációja	115
2.3.6.	Nemes Nagy Ágnes Amikor című szövegének horizontális kompozíciós organizációja	118
2.3.7.	Az első fokú értelmi, referenciális és kommunikatív jelentésről általában és Nemes Nagy Ágnes Amikor című szövegével kapcsolatban.....	119
2.4.	Összefoglaló megjegyzések.....	120
3.	Zárszó	123
4.	Függelék	125
	A szemiotikai-textológiai kutatással foglalkozó magyar nyelvű publikációk válogatott bibliográfiája.....	125
	Általános információk. Szerkeszti: VASS LÁSZLÓ.....	133
	Előszó	135

1. Bibliográfiák	136
1.1. Bibliographie Linguistique de L'Année. Text linguistics, discourse grammar – Linguistique de texte, grammaire de discours Texte – 2001	136
1.2. Petőfi S(ándor) János szemiotikai szövegtanhoz vezető útját dokumentáló, 1992 és 2005 között megjelent művek bibliográfiája ...	147
1.2.1a Szerzőként egyedül létrehozott önálló művek	148
1.2.1b Társ szerzőként másokkal együtt létrehozott önálló művek	162
1.2.2a Szerkesztőként egyedül létrehozott művek	167
1.2.2b Társ szerkesztőként másokkal együtt létrehozott művek	168
1.2.3a Egyedül szerkesztett sorozatok kötetei	169
1.2.3b Másokkal együtt szerkesztett sorozatok kötetei	172
1.2.4a Visszatekintésként létrehozott művek	173
1.2.4b Interjúk, diszkussziók	175
2. Repertóriumok	177
2.1. Folyóiratok / Periodikák	177
Discourse Processes. A Multidisciplinary Journal – 2001 – 2003	177
Text. An Interdisciplinary Journal for the Study of Discours – 2002 – 2003	182
Jel – Kép – 2003	185
2.2. Kötetek	186
Officina Textologica 8 és 10 – 13	186
Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára	191
Kárpáti Eszter: A szöveg fogalma	192
Balázs Géza: Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése	193
Tolcsvai Nagy Gábor: Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok	194
A szemiotikai textológia elméleti keretével és alkalmazásával foglalkozó fontosabb magyar nyelvű monográfiák	195

Benkes Zsuzsa – Petőfi S. János: A vízjel nem tűnik el olyan könnyen Versek megközelítése kreatív gyakorlatokkal	195
Balázs Géza – Benkes Zsuzsa: Tankönyvsorozat a magyar nyelv gimnáziumi és szakközépiskolai oktatása számára	198
Vass László: Színek és képek. A több mediális összetevőből felépített kommunikátumok megközelítéséhez	204